

С.К.Макаров аатынан
Чурапчы гимназията

Чурапчы алдьархайа – бүтүн саха норуотун трагедията

Ааптар: Федорова Ксюша

Иһинээбитэ

Көһөрүү устуоруйаттыттан.....3 – 13стр.

Майя Аргунова күннүгэ.....14 – 21стр.

«Көһүү» Василий ПЕТРОВ – Айыл
поэмата... 20 – 27стр.

“Сана олох” улуустаабы хаһыат

- Хоту Көһөрүллүү сылынан ыытыллар
дьаһаллар саҕаланныллар...39 – 40стр.
- Чурапчы дэлэгээссийэтэ-
Кэбээйигэ.....40 – 41стр.
- Ахтыы. Хомус Александра
Егоровна.....42 – 53стр.

Видеолар, киинэлэр

Майя Аргунова күннүгэ сахалыы көңүл
тылбааска

Чурапчы улуунун Хатылытаабы
Көһөрүллүү музейа

Переселение 1942-1947

Ырыа

Төрөөбүт норуотун
историятын билэр
ыччаттаах эрэ норуот
инники кэскиллээх.

Софрон Данилов

Көһөрүү — бу
быһымах дьаһалтан
тахсыбыт биир эрэ
оройуон алдьархайа
буолбатах, бу саха
норуотун бүтүннүүтүн
умнуллубат трагедията.

М Е. Николаев

Көһөрүү устуоруйатыттан

■ **1939 - 1942 сс.** - сут, кураан дьыллар саҕаламмыттара. Аһына оту ходуһаҕа ордорботоҕо, олоччу сиэбитэ. Холкуостар үрэхтэргэ, өрүс арыыларыгар атын оройуоннарга оттуурга күһэллибиттэрэ.

■ **БКП КК 1942 сыллаах тохсунньу 6 күнүнээҕи «О развитии рыбного промысла в реках Сибири и Дальнего Востока» уурааҕа** – быһыанар суол. Бу уурааҕы толороору, Саха АССР-га 5907 спецпереселенецтары туһаныы буолбута: Саха сириттэн 367 доброволец, ону таһынан 1449 холкуостартан уонна атын үлэһиттэртэн хомуллубута.

■ **Атырдьах ыйын 11 күнүгэр 1942 сыллаахха Саха АССР обкомун «О мероприятиях по колхозам Чурапчинского района» диэн уураах** ылыллыбыта, бу ыйааҕынан **41 Чурапчы холкуоһун** хоту балык үлэтигэр көһөрөргө уураахтаабыта. Бу уураах сүнньүнэн

Кэбээйи, Булуң, Эдыгээн оройуоннарыгар балыкка Чурапчы сутаабыт нэһилиэктэрин, холкуоһун ыытарга, байыаннай кэм сокуонунан күүс өттүнэн көһөрүү буолбута.

■ 1942с. атырдьах ыйын 11 күнүгэр партия кэмитиэтин бюротун «Чурапчы оройуонун холкуостарын сыһыаннаах дьаһаллар тустарынан» диэн 213№ - нүөмөрдээх уурааба тахсыбыта.

■ 14 - 15 эрэ хонук устата бириэмэ биэрэн, Чурапчы оройуонун 41 холкуоһун, 1850 хаһаайыстыбаны, 4988 киһини бэйэлэрин кытта 16 киилэ ыйааһыннаах малы – салы илдьэ баралларын көңүллээн, балык булдугар хоту улуустарга туох да бэлэмэ суох көһөрбүттэрэ.

■ Бу сыһа дьаһал содулуттан Чурапчы оройуона 2 тыһыынчаттан тахса киһитин сүтэрбитэ.

■ 41 холкуос Чурапчы көһүүтүгэр барбыта:

• Эдыгээннэ 13 холкуос, 540 ыал, 1285 киһи.

• Булуңна 10 холкуос, 252 хаһаайыстыба, 652 киһи

• Кэбээйигэ 18 холкуос, 8 нэһилиэктэн 2653 киһи.

**Сыһа уураабы көтүттэрбит, Чурапчы
көһөрүллүүтүн үйэтитиигэ үлэлээбит
үтүө дьон**

**ССКП
Чурапчы
райкомун
1-кы секретара
Г.М.Сысолятин**

**ССКП
райкомун
секретара
А.С.Птицына**

**Сыһа уураабы көтүттэрбит, Чурапчы
көһөрүллүүтүн үйэтитиигэ үлэлээбит
үтүө дьон**

**Эдэр
салайааччы,
райисполком
председателэ
Е. А. Борисов**

**РСФСР
үөрэхтээһинин
үтүөлээх
үлэһитэ
Д. П.
Чечебутов**

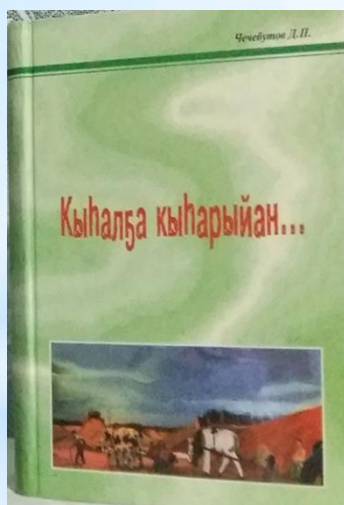
**Хатылыга Дмитрий Павлович
Чечебутов 1988 сыллаахха Комсомол
музейын иһинэн көһөрүллүү
салаатын тэрийбитэ.**

Көһөрүллүү туһунан ахты кинигэлэр

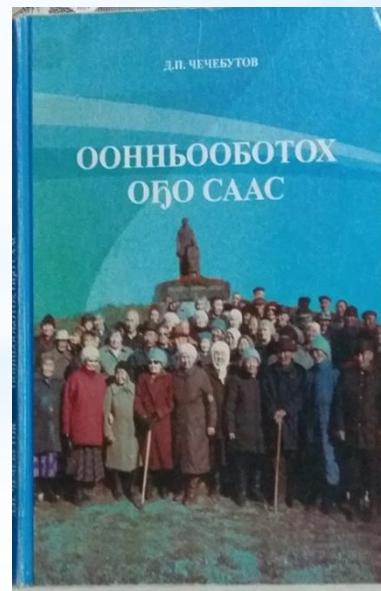
2003с.
**(Харах уулаах
ахтылар)**

Көһөрүллүү туһунан ахты кинигэлэр

1993с.
**(Чурапчы
алдьархайа)**

2012с.
**(Оонньооботох
оҕо саас)**

Балабан ыйын 19 күнэ – Өйдөбүннүк, кутурбан күнэ

Чыаппара с. Чаачыгыйыгар баар көһөрүүгэ
аналлаах мемориал

■ Аҕа дойду Улуу сэриитин
сылларыгар Чурапчы оройуонун
41 холкуостарын күүс өртүнэн
хоту көһөрүү - Саха сирин сэрии
кэминээҕи устуоруйатын биир
ыарахан кэрчигэ.

■ Чурапчы көһөрүллүүтэ хас
биирдиибитигэр, ордук
оччотооҕу кэм тыыннаах
туоһуларыгар, сүрэх бааһа
буолан, өйбүтүгэр —
санаабытыгар умнуллубат!

Майя Аргунова күннүгэ

Владимир Пестерев

■ “Күрүлгэн” уус-уран альманах
2013, 4 (33) стр. 91-100

■ Аргуновтар дьийэ кэргэннэрэ 10 киһилээбэ. Чурапчы оройуонун Хадаар нэһилиэгин “Коммунизм” холкуотугар үлэлии-хамныы олохторун. Күннүк оҕо кичэллээх буочарынан суруллубут. Майя күннэтэ, оччотооҕу дьон сиэринэнтуох буолбутун, туох эрэи, кыһалҕаны көрсүбүтүн барытын сиһилии суруйан испит.

■ Мантан аллараа Чурапчы иэдээнин кэпсиир ол кыракый кыыс күннүгүттэн быһа тардыылары биэрэбит.

«12 сентября 1942 года умер наш Нюргун. Мама сильно переживает. Теперь заболел брат Егор. От папы нет писем. Пароходов все нет. Очень холодно. Продукты кончаются.” Те, кому довелось попасть на баржу последними, прожили на берегу Лены 26 дней, укрываясь под прибрежными кустами.

13 сентября 1942 года. Наконец-то прибыл пароход. Он большой и очень красивый, только люди на пароходе очень злые. Нас с нашими коровами и лошадьми загрузили в одну баржу. Очень тесно. Мы всей семьей расположились возле коров. Дедушка говорит, что так будет тепло во время плавания. Егор все время бредит, зовет папу. Перед прибытием парохода получили «похоронку» на отца. От горя слегла мама»

«12 сентября 1942 года. Сегодня умер наш Нюргун. Мама сильно переживает. Теперь заболел брат Егор. От папы нет писем. Пароходов все нет. Очень холодно. Продукты кончаются."Те, кому довелось попасть на баржу последними, прожили на берегу Лены 26 дней, укрываясь под прибрежными кустами.

13 сентября 1942 года. Наконец-то прибыл пароход. Он большой и очень красивый, только люди на пароходе очень злые. Нас с нашими коровами и лошадьми загрузили в одну баржу. Очень тесно. Мы всей семьей расположились возле коров. Дедушка говорит, что так будет тепло во время плавания. Егор все время бредит, зовет папу. Перед прибытием парохода получили «похоронку» на отца. От горя слегла мама»

"16 сентября 1942 года. Дедушку затоптали лошади, когда он бросился их успокаивать. Дед говорит, что самое страшное позади, хуже уже не будет, скоро приплывем на место и будем ловить рыбу для фронта. Я помогаю бабушке, мы вдвоем ухаживаем за мамой, братом Егором и дедом. У деда сломаны рука и нога».На предусмотренных для высадки песках часто не было ничего, кроме песка, глины, плавника - из них строили землянки, в которых надо было выжить при минус сорока.

28 сентября 1942 года. Наконец-то прибыли на место. Голый берег, никто нас не встречает. Первым делом похоронили умерших. Среди них моя подруга Айта. Отощавшие коровы и лошади еле сошли на берег. Кругом снег и лед. Строили шалаши для жилья и для скота»

"3 января 1943 года. У нас совсем кончились продукты, нет ни грамма муки и рыбы. Деду совсем плохо, скончался ночью Егорушка. У мамы опускаются руки, ничем не может помочь своим. Выживет ли кто-нибудь и вернется в Чурапчу?" Вместе обещанного 16 кг хлеба в месяц выдавали по 3-5 кг, немножко рыбы, ложки масла. Не в чем было ходить на морозе.»

15 января 1943 года. Дедушка перед смертью сказал: «Хотя мы все смертны и когда-нибудь все умрем, но так обидно, когда умирают из-за разгильдяйства на берегу угрюмой реки... "Чурапчинцы меняли фамильные украшения, последние меха на муку или карасей, а потом ели подошвы, ремни, мох... Местные в каких-то районах помогали чем могли. Там, где помогали, умерло меньше.“

"20 февраля 1943 года. Сегодня приехал бригадир, привез немного рыбы и муки, которую отправили братья из своих скудных норм. Алексей и Михаил тоже болеют. Бригадир сказал, что их скоро привезут. Мать всю ночь проплакала. Со смертью братьев перестанут выдавать норму и мы останемся совсем голодными. Иссякают надежды и с нею жизненные силы. Бабушка все время лежит, не хочет ни есть, ни пить. Только все время говорит о своей Чурапче, вспоминает свой родной алас, родственников. Все мысли ее о возвращении домой.

"20 марта 1943 года. Николай уехал на войну. Теперь у нас в колхозе осталось трое мужчин. Дома совсем нечего есть. На рыбалку не ходим, сил нет. Говорят толщина льда 2 метра».Те, кто умирал от голода, умирали прозрачными и распухшими... Зимой 42-43гг трупы складывали штабелями возле школы. "Ребята говорили, мол, Колька умер от холода, а Валька от голода...«

3мая 1943 года. Солнце светит ярко. Но у меня сил совсем нет. Мать варит кожу, в которую добавляет заболонь и ягель. После такой еды очень болит живот. Говорят летом поедем обратно домой, в Чурапчу, этой надеждой и держимся».

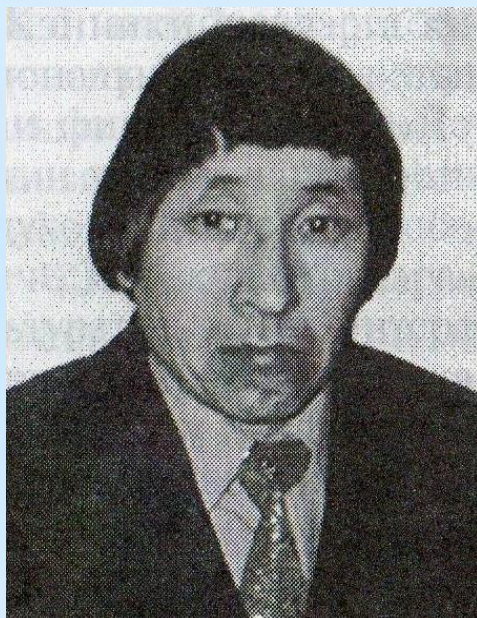
10 мая 1943 года. Сегодня наш председатель говорил, что написал письмо с просьбой о возвращении оставшихся живых в родную Чурапчу. Люди ходят как тени с выпирающими костями»

"6 мая 1943 года. Умерла мама. Бросив семью, убежали в Чурапчу председатель и бригадир.

18 мая 1943 года. Умерли все. **ОСТАЛАСЬ Я ОДНА.** Писать уже нет сил."Майю нашли рыбаки. Собрав последние силы, она написала письмо "любимому вождю Сталину с просьбой вернуть все колхозы обратно в Чурапчу".

Майя умерла, так и не увидев дом... Лишь в 1944 г. партийное руководство вернуло переселенцев на родину. **В Чурапче на Горе Поклонения поставили памятник, к которому ведет 41 ступенька - чтобы вспомнить те колхозы, те почти ДВЕ тысячи человек из пяти тысяч переселенных, не вернувшихся домой.**

**Петров Василий
Егорович – Айыл
(1948 - 2013)**

– поэт,
Россия
суруйааччыларын
союһун чилиэнэ,
Саха Республикатын
культуратын туйгуна,
мелодист, үлэ бэтэрээнэ.

«Көһүү»

Василий ПЕТРОВ - Айыл

Бу кимнээхтэри аһыйан,
Бу кимнээхтэри суохтаан
Күһүн аайы Чурапчым
Чоңолох алаастара
Чункуйа иһийэллэр,
Чуумпуга куустараллар?
Сүрэх билэр, сэрэйэр,
Дууһа таайар, айманар,
Ханнык күндү дьоннорун
Ханнык мааны оҕолорун
Алаастарым ахталларын
Умнубакка суохтуулларын

Уоттаах сэрии кэмигэр,
Улуу кураан кэлбитигэр,
Күһүн эмиэ баччаларга,
Кыһын кэлэн эрдэбинэ
«Көһүү» диэн суостаах дьаһал
Алаас ыалларын аймаабыта.
Кыһын этин эппитинии,
Халлаан суулан түспүтүнүү,
Иккис сэрии буолбутунуу
Алаас чуумпу ыалыгар
Бу саһымар дьаһал этэ,
Бу иэдээн илдьитэ этэ.

«Кутургуйа таптаабытынан
тахсар,
Тойон талбытынан дьаһайар»
Тэнгэһиэхтиэрэ дуо,
Өрөлөһүөхтэрэ дуо
Көнө, муннук алаас дьоно
Көһөр аатыгар түспүттэрэ.
Кэбэлийэр ыраах Кэбээйигэ,
Эрэйдээх айаннаах
Эдьигээннэ,
Будулҕан буурҕалаах Булунна
Көспүттэрэ ытыы – сонгуу,
Туустаах харах уутун тоҕо...
Онтон ыла алаастара
Бу санаарҕыы турдахтара.

...

Ханнык күүмчү санаалаах
Хайа бардам салайааччы
Чурапчым дьонун өһүү
«Көһүү, балыктыы тус хоту көһүү»
диэн
Баламмат уураабы ылыммытай,
Бар – дьоммун иэдээннэ
тиэппитэй?
Хайдах санаан, сыаналаан
Ол салан салайааччы
Кыһыл оҕолору, кыамматтары,
Кырдыаҕастары араарбакка
Колхоһунан кууча көһөр
Куодалаах дьаһалы таһаарбытай?

«Антах, хоту эһигини
Ас – танас, дьиэ – уот , үлэ –
хамнас
Барыта күүтэр бэлэм» диэн
Бар – дьоммун албыннаабытай,
Өлөр өлүүгэ утаарбытай,
Хайдах суобаһа тийбитэй?
Уонна бэйэтэ сылаас кабинетка
Уоскуйа, астына олоҕунай
«Үөһээттэн кэлбит уураабы
Өйдөнөр бокуой биэрбэккэ,
Өрөлөһүннэрбэккэ
толортордум» диэн,
Күлүгэр үөрэ имнэммитэй?

Оттон Чурапчым дьонугар
Бу кыс – хаар кыһарыгар
Бэлэмэ суох кый – хоту көһүү
Көстөн турар өлүү – өһүү
Үлүгэригэр үтүрүллүү этэ,
Алдьархайыгар анньыллан этэ.
Олохтоох, кыра «улуу сирдьиттэр»
Ол курдук алаастарым дьоннорун
Байыаннай балаһыанньанан
баайсан,
Кураанах тылынан үтэлээн,
Хоргуйан, быстаран, тонон өлүүгэ
Хоту, кый – хоту «сирдээбиттэрэ»

...

Мунг – сор туһунан
Мунатыйы буоллар эрэ,
Атаан, атабаастабыл туһунан
Ахтыһы сабаланнар эрэ
Кэпсиир этэ ийэм эрэйдээх
Көһүүгэ үүрүллэн баартарын.
Онтон ордук улахан эрэи
Олобор көрсүбэтэх быһыылааба,
Ол иһин олох кыһарбаана,
Олох мунга – соро олоччу
«Көһүү» диэн нүһэр тыл буолан,
Кини сүрэбэр сүнгмэт быһыылааба.
Кырдык, ким хараастыбакка истиэбэй
Көһүүгэ сылдыбыттар кэпсээннэрин,
Хайа киһи долгуйбакка абыабай

Хойутаан да буоллар кэмниэ – кэлин
Хаһыакка тахсыбыт ахтыыларын.
Сүрэх хаанынан суруллубут
Ол ахтыылары ааҕа олорон
О, мин көрөр курдукпун
Хайдах кинилэр айманан
Кырдыаҕас кыаммат – дьоннорун,
Кыракый кыһыл оҕолорун
Хаахынас тыастаах, чуурка көлөһөлөөх
Тэлиэгэ оностон тиэнээхтээннэр,
Алаастарыттан аттаммуттарын.
Хайдах Бэстээх биэрэгэр
Сыгынньах талах үрдүгэр,
Күһүннү өрүс өксүөнүгэр
Курдат оҕустара, титири
Уонтан тахса хонукка

Хайдах эдэркээн ийэ,
Өксүөннээх тымныы кытылга,
Өрбөх тагаска сууламмыт
Өлөн эрэр кыракый оҕотун
Түөһүгэр сыһыары тутан
Этин сылааһынан ириэрэ сатыырын.
Хайдах кэмниэ – кэнэҕэс
Борохуоттара дьэ кэлэн,
Сүөһүлэдиин, киһилиин
Баарсаларга симиллэн
Айанна туруммуттарын,
Тус – хоту устубуттарын,
Хайдах Бэстээхтэн ыла
Тохтообут кытылларын аайы
Тымныйан, хоргуйан, ыалдьан

Тыыннара быстыбыт дьоннорун
Курулас кумахха көмө-көмө,
Кутурџан аартыгын арыйбыттарын
Хайдах киһитэ-сүөһүтэ суох
Кураанах курас биэрэктэргэ
Хаардаах кумах үрдүгэр,
Сир, халлаан икки ардыгар
Кинилэри сүөкүү-сүөкүү,
Уста, ааһа турбуттарын.
Хайдах ити хааланнар,
Хабыр дьаһал хабылыга буолан,
Муну муннуларынан тыырбыттарын,
Мунхалаан бултаан сордоммуттарын.
Сыккырыыр тыыннарын толук ууран,

Сырдык кыайыыны
уһансыбыттарын.

Хайдах хоргуйан, тонгон, ыалдьан,
Ыал ыалынан эстибиттэрин,
Кыайан хараллыбатах өлбүт дьон
Кыс -мас буолан кыстаммыттарын,
Тыһыынчанан киһи тыына быстан,
Көһүү сиэртибэтэ буолбуттарын...

...

Ол тыһыынчанан өлбүт дьонтон,
Олох дьоло диэни билбэтэх
Олох эдэр тулаайах уол туһунан,
Олус санныыар кэпсээни
Иэйэ, харааста, аймана,
Ийэм миэхэ кэпсиирэ.
Уолчаан син айан эрэйин тулуйан,
Ол буурџалаах дойдуну булбута,
Сэниэтэ быста, охто илигинэ,

Син дьоннуун тэннэ үлэлэһэн испитэ,
Мууһу, буурђаны аннынан мунхалаан,
Муну көрбүтэ, тонмута-хаппыта.
Бастаан утаа албаһын билбэккэ,
Балыгы кыайан баспаттара,
Нуорманы кыайан толрботоххо,
Нуорма бурдугу биэрбэттэрэ,
Тойон талбытынан дьаһайара,
Быа синньигэһинэн быстара...
Тулаайах сођотох уолчаан
Туох хаһаастаах астаах буолуой?
Тугу да аһыра суох буолан.
Тута хоргуйан охтубута,
Үлэђэ тахсар күүһэ эстэн,
Үс күнү быһа турбакка сыппыта.
Ону суохтаан тойонноро
Уолу мунньахха ыңыртарар.
Икки киһи өйөөн ађалбыт киһитин
Илдьи мөђөр, күргүйдүүр,
Сүрэђэлдьээн үлэлээбэккин диэн,
Сиэрэ суохтук тыллаһар.

Уолчаан тугу да хардарбат,
Уонна тойону нөнүө
Уота өһөн эрэр
Уоттаах харахтарынан
Тугу эрэ ыраађы да ыраађы,
Төрөөбүт алааһын буолуо, бађар,
Тонолуппакка одуулуур.
Сарсыннытыгар үлэђэ таһаараары,
Сарсыарда дьиэтигэр тийибиттэрэ,
Саната суох ол сэмэй уолчаан
Сырдык тыына быстан сытара...

Өлбүт киһини да өндөтөн көрөр
Үлүгэрдээх кэм эбит буоллађа.
Ити тулаайах уолчаан курдук,
Көһүүгэ баран өлбүт, тыһыынчанан дьон
Күн сириттэн барбыттарын мин
билбэтим...
Кэпсииргэ дылы арай ол туһунан
Чурапчым күһүннү чуумпу алаастара.

...

Онтон тыыннаах орпуттар
Олоххо тардыстыы күүһүнэн,
Мун муустаах муоратын
Муннуларынан тыыран,
Алаастарын ахтылҕанын
Айан сулуһа оностон,
Туруорсуу бөҕө күүһүнэн
Дойдуларыгар төннүбүттэрэ.
Көһөрөллөрүгэр түргэнник
Көһөрбүттэрин аайы,
Төнүннэрии саҕана
Түргэн дыаһал суох этэ.
Көһөрөллөрүгэр түргэнник
Көһөрбүттэрин аайы,
Төнүннэрии саҕана
Түргэн дыаһал суох этэ.

Ийэм эмиз дьүөгэлэринээн
Илистэ ырдар, сылайдар да,
Алаастарын, дойдуларын
Ахталлара бэрдиттэн,
Арыый халлаан сылайыыта
Атыттары күүппэккэ,
Кэбээйи курдук ыраах сиртэн
Кэлбиттэрэ суос сатыы.
Курдаттыы тартарбыт, дьулуспут
Кулуһуннааҕар киирэн иһэн,
“Оо, алааспытыгар тыыннаах
ордон, эргиллэр күннээх эбиппит
ээ!”
-диэн, сааскы чэбдик сарсыарда
Саҥа аллайбыт тыллары
Истэр курдукпун билигин да

Көһүү эрэйн-кыһалбатын
Көхсүнэн сүксүбүт күндү ийэм
Көһүү охсуутуттан буолуо, баҕар,
Көрдүгэн ыарыыга буллараң,
Көһүү туһунан кырдык
Көтөбүллүөн эрэ иннинэ,
Күөмчүлээх сыһа уураах
Көтүллэ илигинэ,
Кырдык кыайарын көрбөккө,
Күн сириттэн сүппүтэ.
Көһүүттэн кэлэн баран төрөппүт
Күндү көмүс чыычааҕа
Оккуран улахан оҕото
Ол туһунан бу хоһоону суруйдум,
Кырдыктара тиллибэккэ өлбүттэр
Кырдыктарын тириэрдэ сатаатым,
Аны манньк атааннаах дьаһал
Ааннаабатыгар баҕардым!

...

Хоту Көһөрүллүү сылынан ыытыллар дьаһаллар сабаланныллар

//Саҥа олох №30, атырдыах ыйын 5 күнэ
2022с.-с.2

■ Чурапчылар балаҕан ыйыгар Хоту
Көһөрүллүү **80 сылын** бэлиэтээтилэр.

■ Чурапчы улуусун күүс өттүнэн Хоту көһүү
80 сылынан ыытыллар дьаһаллар
бырагыраамалара бигэргэннэ. Бу
бырагыраама чэрчитинэн Булун, Эдьигээн
уонна Кэбээйи улуустаргыгар экспедициялар
барбыттара.

■ Балаҕан ыйын 18-20 күннэригэр «Вечная
память народа» диэн киинэ көстүбүтэ.

■ Балаҕан ыйын 19 күнүгэр сарсыардаттан
С.А. Новгородов аатынан Чурапчы орто
оскуолата «Белые журавли» диэн аахсыйаны
ыытта.

■ Балажан ыйын 20 күнүгэр сарсыарда
10 чаастан С.К.Макаров аатынан
гимназияҥа өрөспүүбүлүкэтээҥи
научнай- практической кэмпириэнсийэ
ыытылыбыта.

Чурапчы дэлэгээссийэтэ-Кэбээйигэ
//Саҥа олох №31, атырдыах ыйын 12
күнэ 2022-с.3

Айаммыт бастакы күнэ Дьокуускай
куораттан сагалаан Энциэли хочотун
Тубэй нэбиэлиэгэр уйэлэрин
унуордаан субулан уста сытар Елуенэ
эбэгэ мотуордаах оночолорго олорон,
Кэбээйи улууьун Сиитэ нэбилиэгэр
салганна.

Дэлэгээссийэ салгыы, улууспут киэн
туттар кийитэ Афанасий Мунхалов
тереебут Эргэ Токой учаастагар турар
стелага бэлиэ ууран хаалларда.

Сэлиэнньэ олохтоох дьаһалтатын
мунньахтыыр саалатыгар күүс өттүнэн
Хоту Көһөрүүллүү тиэмэтигэр төгүрүк
остуол тэрилиннэ, манна ыалдьыттар
Семен Лазерев, Чурапчы Хоту
Көһөрүүллүүтүн туһунан устуоруйаны
маннайгы тэрийээччи хомуйбут
матырыйаалларын быстахтык
көрдүлэр.

Дэлэгээссийэ салгыы Сангар
бөһүөлэгэр үлэлиэбэ, Таас Тумуска
айанныырга былааннанар. Кэбээйи
улууһун дьаһалтата бэйэтин өттүттэн
күүстээх өйөбүлү көрдөрдө, улуус
баһылыга Иван Левин бэйэтин
этиитигэр, бу биир эрэ улуус
алдьархайа буолбатах, бу бүтүн
өрөспүүбүлүкэ улахан алдьархайа диэн
тоһоҕолоон бэлиэтээтэ.

**Ахтыы. Хомус Александра Егоровна,
Чурапчы улууһун администрацията,
ыччат үлэтин сүрүннүүр специалиһа**

Чурапча - Якутск - Кюсюр. Три дня пути мы в Булунском районе. Теплоход «механик Кулибин» совершает 8 рейсов за сезон по реке Лена. Совершенно другой быт, строения, цены, а природа...Кюсюр - стабильный, большой посёлок на берегу реки (хорошая логистика =обеспеченность наслег). Численность молодежи 390 человек. По пути на теплоходе представили фильм про переселение «Вечная память народа» , познакомились с нашими земляками -внуками переселения. Цель экспедиции - знакомство с историей и открытие пути для молодежи Чурапчинского улуса.Здесь в Кюсюре мы пробудем два дня, будем изучать исторические места, познакомимся с нашими земляками, а на обратном пути теплохода от Тикси поедem.

Мы ездили в экспедицию «По следам переселения» по инициативе главы улуса Саргыдаева Степана Анатольевича, в состав экспедиции впервые вошли представители молодежи.

По историческим данным в Кобяйском районе высадили больше половины переселенцев, но по воле судьбы именно там их совсем не ждали. 18 колхозов были брошены на берегу, их нашли не сразу. Охотники дошли до берега проверять свои участки и были дико удивлены большому количеству людей, которые уже начали обживаться на их земле. И самое большое количество смертей было именно в этом районе. В Жиганском и Булунском местами очень хорошо обжились переселенцы.

Причина?, - спросите вы. Военный фронт требовал от севера Якутии большое количество рыбы, был сильный недостаток в рабочих. Из-за дикой засухи Чурапчинский улус попал в список первых пополнить ряды рыбаков для поставки рыбы на фронт. С такой целью наши бабушки и дедушки поехали так далеко.

В 2020 году вышел фильм «Вечная память народу», он есть в общем доступе. Мы презентовали его в Булунском районе, пообщались с детьми переселенцев, посетили памятник и наметили примерные планы и совместные будущие проекты. Было бы здорово создать фонд переселения, сотрудничество и шефство между улусами. Мы должны помнить историю и чтить память наших земляков, заботиться об их потомках, чтобы они знали и любили свою родину.

Удивительным образом судьба связала наши улусы. Побывав в Булунском районе, невольно задумываешься об этом. Как бы ни была трагична история, но изучая и не забывая её, я считаю, мы обязаны сохранить дружеские качественные отношения между жителями двух районов. В посёлке Кюсюр почти половина жителей являются потомками чурапчинцев, и они практически ничего не знают о родине своих потомков. Я вам расскажу о жизни и быте Булунцев, наверняка у многих живут там родственники. Дорога в Кюсюр занимает в общем 7 дней - три туда, четыре обратно. Кюсюр - это один из крупных посёлков района, после его центра (Тикси). Раньше назывался Булун и являлся райцентром. Первое, что сразу бросилось нам в глаза - это отсутствие каких-либо ограждений частных территорий (нет заборов вообще).

Нам это объяснили тем, что нет смысла строить заборы, пурга всё уничтожает (тибииттэн). Дома все стоят на высоких сваях примерно 2-3 метра. Вечная мерзлота под землей на глубине метр. Почва очень мокрая, растительность густая. Мы были в лесу, собирали морошку впервые в жизни. Ягода очень вкусная! Назвали ее «северной земляникой» (хоту дойду дьэдьэнэ), так же труднодоступна и много ходишь пока собираешь. В лесу деревья редкие и низкие. Из-за этого у меня было постоянное ощущение, что мы в окраине леса среди молодых деревьев.

Оленеводство является одним из основных видов жизнедеятельности. Дети оленеводов учатся в школе-интернате. Как же сильно они ждут, когда их заберут из школы (ытыы-ытыы нэһиилэ тулуйаллар үһү) в конце мая на каникулы и они уедут в степи на волю, на бескрайние просторы тундры. Школа между прочим отлично оснащена, имеет 200 учеников.

Большое здание разделено на школу и на интернат, что очень удобно, ведь зимой там солнца нет и пурга... в каждой комнате интерната есть душ и туалет мы были в музее при школе и были поражены: наши земляки являются гордостью школы) Шадрин А.С., Постников К.С. работали директорами школы и внесли значительный вклад в развитие села. В честь Шадрин даже улица есть.

Солнце на севере заходит уже 22 октября и 4 месяца люди живут во тьме. а летом наоборот! Нам было сложно привыкнуть к свету, когда в час ночи кажется будто 4 дня! Солнце не заходит вообще! Праздник встречи солнца в феврале является самым первым и долгожданным! В апреле три дня празднуют слет оленеводов. Представьте себе, что главы наслегов района встречаются только раз в году именно в этот праздник и делятся накопившимися за год новостями) В июле отмечают день рыбака и охотника.

В Кюсюре много чурапчинцев - это факт. Сам глава посёлка сын переселенцев. Пообщавшись с ним два часа, мы многое узнали о его личной истории и о жизни его жителей. Как же трудно им было расти, выживать... когда казалось бы всё наладилось, их постоянно обзывали «сутаакылар», а родители не рассказывали подробностей переселения (старались забыть). Мне кажется, очень важно нам сейчас рассказывать и показывать им на местах, какие люди у нас живут и чем мы знамениты, чтобы они гордились тем, что у них есть чурапчинские корни.

Эдэр ыччат өйдөө, хаһан да умнума, төрөөбүт улууһун историятын! Хас биирдии Чурапчы оҕото, ыччата кыра эрдэбиттэн бу алдьархайдаах, ыар сүтүктээх көһөрүллүү туһунан билэр, кини чахчытын, дьиннээбин этигэр-хааныгар ингэринэн сылдьар.

Быйыл хоту көһөрүллүү суолунан диэн экспедицияҕа кыттан Булун улууһугар баран кэллибит. Атырдьах ыйын саҕалананыта барбыппыт... Тымныы да тымныы, сытыы да сытыы тыаллаах, ардыгар киһи тулуйумуох курдук, хаһан да тохтообот күүстээх тыал... онуоха эбииөрүс долгуна букатын мультик смотреть на работе жду ра баалын курдук кутталлаах, киһини бэйэтин обочотугар туура тардан ильдэ барыах курдук. .. Ону көрөн туран, киһи хараастар, дууһан айманар. Бу үлүгэргэ биһиги дьоммут алтынньы ый тымныытыгар тийдэхтэрэ... туох улахан таһаһа сэбэ кэлиэй... Аны күннэрэ алтынньыга киирэр уонна олунньуга биирдэ тахсар! Төһөлөөх ытаабыттара - сонообуттара, тонмуттара - хаппыттара, көрдөспүттэрэ буолуой! Тоҕо? Тоҕо манна биһиги диэн!

Бу айанна аара кырдыбас, кыаммат,
оџо-уруу өттүлэрэ суорума
суолланнахтара, үйэ - саас тухары
көмүс унуохтара онно хааллаба...
Төһөлөөх ытаабыттара -
соһообуттара, тонмуттара -
хаппыттара, көрдөспүттэрэ
буолуой! Тоџо? Тоџо манна биһиги
диэн! Бу айанна аара кырдыбас,
кыаммат, оџо-уруу өттүлэрэ суорума
суолланнахтара, үйэ - саас тухары
көмүс унуохтара онно хааллаба...

Бэлиэтээн этиэх тустаахпыт-хоту
дойду хоџуун, куустээх дьоно
кинилэргэ элбэх кемену
онрбуттарын. Көһөрүүтэ
барбыттартан сорохторо онно
олохсуйан хаалбыттара. Кинилэр
оголоро, сиэттэрэ билигин бэйэлэрин
улуустарыгар бастын, тутаах улэбит
буолан олоролор.

Чурапчыттан төрүттээхпит диэн
билэллэр, ол гынан элбэх киһи хаһан
да харахтаан да көрбөтөх, Чурапчы
дьоно хайдахтарын да билбэттэр
буоллаба. Эбиитин эбээлэрэ,
эһээлэрэ улаханлык ол ыар кэм
туһунан кэпсээбэккэ бардахтара.

Онон билинни ыччат сыала-соруга
бу дьону кытта билсэн-көрсөн,
Биһиги Чурапчылар!!! Киһи
киһитэбит, үлэһит, спортсмен
бэртэрэ, дьохун-үтүө дьоммут диэн
киэн туттар гына үлэни
ыытыахпытын наада. Историябыт
чахчыта биһигини кэскиллээх
ситимнэ аҕаллаба! Бу ыраах хоту
дойдуттан кэлбит
ыалдьыттарбытыгар улахан махтал
тылларын тиэрдэбит. Кэнэҕэскибит,
кэлэр кэнчээри ыччаппыт дьоллоох,
сырдык уйгулаах олохтоох буоллун
диэн баҕарабыт!

